

BANK SEKTÖRÜNDƏ İNTELLEKTUAL KAPİTALIN MALİYYƏ GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ: AZƏRBAYCAN NÜMUNƏSİ

AYAN MİRANLI

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, magistrant

E-mail: ayanmiranli0@gmail.com

Giriş

Müasir dövrdə banklar bilik əsaslı müəssisələr kimi qəbul olunur. Onların ən dəyərli aktivləri əqli mülkiyyətdir və əməliyyatları da birbaşa onunla bağlıdır. Bu fəaliyyətlər əsasən insan resursları, brendin yaradılması, sistemlər və proseslər kimi intellektual kapital elementlərinə söykənən əlaqələrin qurulması vasitəsilə müştərilərə təqdim olunan xidmətləri əhatə edir. Şübhəsiz ki, bankların fəaliyyətini gücləndirən bir çox vacib amil mövcuddur, lakin aparılan tədqiqatlar göstərir ki, onların uğurunda ən əhəmiyyətli və strateji aktivlərdən biri intellektual kapitaldır. "Bilik gücdür" ifadəsi bu gün əvvəlkindən daha böyük əhəmiyyət kəsb edir [1].

Bank sektoru intellektual kapitalın araşdırılması üçün əlverişli sahələrdən hesab oluna bilər. Bunun əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Şəffaf maliyyə hesabatları – Banklar ciddi tənzimləmə və audit qaydalarına tabedir, balans, gəlir-zərər və nağd pul axını hesabatları etibarlı və şəffaf şəkildə dərc olunur. Bu məlumatlar bankın insan, struktur və əlaqə kapitalını ölçmək və qiymətləndirmək üçün güclü baza yaradır.

2. Bilik əsaslı fəaliyyət – Bank sektorunda əməliyyatlar yüksək intellekt tələb edir. Müştərilərə maliyyə xidmətləri təqdim edərkən analitik düşüncə, məlumat toplama və strateji qərarvermə mühüm rol oynayır ki, bu da intellektual kapitalın əhəmiyyətini artırır.

3. Homogen işçi qüvvəsi – Bank işçiləri əsasən maliyyə və iqtisadiyyat sahəsində ixtisaslaşmış və bənzər bacarıqlara malik olur. Bu, idarəetmə və əməliyyatların daha standart olmasını təmin edir və intellektual kapitalın effektivliyini ölçməyi asanlaşdırır. Digər sektorlarda daha müxtəlif işçi qüvvəsi olduğu üçün belə analizlər daha çətin ola bilər [2].

İntellektual kapitalın idarə edilməsi yalnız rəqabət üstünlüyü deyil, həm də uzunmüddətli effektivliyə və müştəri etimadının möhkəmlənməsinə zəmin yaradır. Bu səbəbdən, onun strateji idarə olunması bankların uğurlu fəaliyyətinin əsas göstəricilərindən biri hesab olunur.

Azərbaycan bank sektorunda intellektual kapitalın qiymətləndirilməsi

Azərbaycan bank sektorunda da intellektual kapitalın dəyərləndirilməsi və effektiv idarə olunması müasir dövrdə mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bu sahədə yerli tədqiqatların azlığı və intellektual kapitalın bank fəaliyyətinə təsirinin yetərinə araşdırılmaması belə bir araşdırmanın aparılmasını vacib edir. Bu baxımdan elmi tədqiqatın məqsədi inkişaf etməkdə olan Azərbaycan bank sektorunda intellektual kapitalın dəyərinin ölçülməsi və onun maliyyə göstəricilərinə təsirinin təhlil edilməsidir.

Araşdırma 2009-2023-cü illəri əhatə edir, lakin 2015-ci ilin fevral və dekabr aylarında baş verən iki devalvasiyanın 2015-2016-cı illərdə bankların mənfəətlilik göstəricilərinə əhəmiyyətli təsiri nəzərə alınaraq, həmin illər analizdən çıxarılmışdır. Tədqiqat işi zamanı intellektual kapitalın qiymətləndirilməsi məqsədilə 31.12.2023 tarixinə aid maliyyə hesabatlarına əsaslanaraq, həmin dövrdə aktiv lisenziyaya malik 23 bank arasından aktiv portfelinin həcminə görə ən iri 10 bank analizə daxil edilmişdir.

Cədvəl 1. Azərbaycanın aktiv həcminə görə ən böyük 10 bankı

Bank	Aktiv həcmi, min AZN
"ABB" ASC	13,929,329
"Paşa Bank" ASC	8,893,428
"Kapital Bank" ASC	8,810,254
"Xalq Bank" ASC	3,047,567
"Bank Respublika" ASC	2,034,708
"UniBank" ASC	1,631,226
"Yelo Bank" ASC	1,553,159
"Access Bank" ASC	1,398,634
"RabitəBank" ASC	1,118,183
"Azər-Türk Bank" ASC	969,730

Mənbə: Cədvəl bankların 31.12.2023 tarixli, kənar auditorlar tərəfindən təsdiq edilən konsolidə edilmiş maliyyə hesabatları əsasında hazırlanmışdır (Miranlı A.).

Banklarda intellektual kapitalın dəyərini hesablamaq üçün Əlavə Dəyər yaradan İntellektual Kapital (ing., VAIC – Value Added Intellectual Capital) metodundan istifadə edilmişdir. Yolama və Coşkun (2007) intellektual kapitalın türk banklarının gəlirliliyinə təsirini araşdırmış və VAIC metodunun intellektual səmərəliliyin ölçülməsi üçün etibarlı bir göstərici olduğunu müəyyən etmişlər. Bu metod intellektual kapitalın əsas elementləri – insan kapitalı, struktur kapitalı və fiziki kapitalın təşkilatı verdiyi əlavə dəyəri həm ayrıca, həm də ümumi şəkildə kəmiyyət göstəriciləri ilə təhlil etməyə imkan yaradır. VAIC-in üstünlüyü onun tətbiqinin asanlığı və əldə edilən nəticələrin yüksək dəqiqliyidir. Bu yanaşma praktik istifadəyə uyğun olub, müasir biznes mühitində intellektual kapitalın effektivliyini ölçmək üçün geniş yayılmış bir vasitə kimi qəbul edilir. Bundan əlavə, VAIC metodu təşkilatın real potensialını daha aydın ortaya qoymaqla yanaşı, mənfi təsirləri azaltmağa kömək edir.

Tədqiqatda intellektual kapitalın maliyyə göstəricilərinə təsirinin qiymətləndirilməsi üçün VAIC metodunun komponentləri müstəqil (sərbəst) dəyişən kimi istifadə edilmişdir. VAIC aşağıdakı qaydada hesablanır [3]:

$$VAIC_i = CEE_i + HCE_i + SCE_i \quad (1)$$

Bərabərliyə əsasən (1), VAIC_i i bankı üzrə əlavə dəyər yaradan intellektual kapital əmsalı, CEE_i i bankının cəlb edilən kapital üzrə səmərəliliyi, HCE_i bank i-də insan kapitalının səmərəliliyi, SCE_i isə i bankının struktur kapitalı üzrə səmərəliliyi olaraq təyin edilir. Bu 3 komponentin hesablanması üçün əvvəlcə banklar tərəfindən yaradılmış cəmi əlavə dəyər – VA-nın (ing., Value Added – VA) ölçülməsi lazımdır. Cəmi VA-nın ölçülmə qaydası belədir [4]:

$$VA_i = (IR_i + NIR_i) - (IE_i + NIE_i) \quad (2)$$

Yuxarıdakı bərabərlikdə (2) VA_i i bankı tərəfindən yaradılmış ümumi əlavə dəyər, IR_i i bankının faiz gəlirləri, NIR_i i bankının qeyri-faiz gəlirləri, IE_i bank i-nin faiz xərcləri, NIE_i isə i bankının qeyri-faiz xərcləridir.

Bankın yaratdığı ümumi əlavə dəyər müəyyən edildikdən sonra VAIC_i-in komponentləri hesablanır. CEE_i-in ölçülmə qaydası aşağıdakı kimidir [5]:

$$CE_i = \text{Cəmi aktivləri} - \text{qısamüddətli öhdəlikləri}$$

$$CEE_i = VA_i / CE_i \quad (3)$$

Cəlb edilmiş kapitalın səmərəliliyini ölçmək üçün əvvəlcə cəlb edilmiş kapitalın dəyəri təyin edilməlidir. Cəlb edilmiş kapital bankın cəmi aktiv-

ləri və qısamüddətli borclar, qısamüddətli depozitlər, cari vergi öhdəliklərinin cəmi dəyəri arasındakı fərqi bərabərdir. Yuxarıdakı bərabərlikdən (3) görünür ki, cəlb edilmiş kapitalın səmərəliliyi bank i tərəfindən yaradılmış əlavə dəyərin cəlb edilmiş kapitalla nisbətini hesablamaqla müəyyən edilir. HCE_i və SKSi-i isə aşağıdakı bərabərliklər əsasında qiymətləndirmək mümkündür:

$$HCE_i = VA_i / HCE_i \quad (4)$$

$$SC_i = VA_i - HCE_i \quad (5)$$

$$SCE_i = SC_i / VA_i \quad (6)$$

Bərabərlik (4), (5) və (6)-da HCE_i i bankının işçi xərclərini, SC_i isə bank i üzrə yaradılmış əlavə dəyər və insan kapitalı arasındakı fərqi təmsil edir. Göründüyü kimi, insan kapitalı və struktur kapitalının həcmi arasında tərs mütənasib əlaqə mövcuddur [5].

Cədvəl 2. 2009-2023-cü illər ərzində intellektual kapital və komponentlərinin illik orta göstəriciləri

İllər	CEE	HCE	SCE	VAIC
2009	0.1326	3.1922	0.5380	3.8629
2010	0.1419	2.9273	0.5862	3.6554
2011	0.1406	2.6802	0.5707	3.3916
2012	0.1411	2.5643	0.5337	3.2393
2013	0.1551	2.4034	0.4101	2.9688
2014	0.1619	2.7749	0.8042	3.7411
2017	0.1189	2.3270	0.2767	2.7227
2018	0.1576	2.3858	0.5006	3.0441
2019	0.1924	2.4614	0.5232	3.1770
2020	0.1662	2.0710	0.4478	2.6851
2021	0.1927	2.1171	0.4589	2.7689
2022	0.1939	0.9336	0.4975	2.8616
2023	0.2246	0.8403	0.5167	3.0324
Orta göstərici	0.1631	2.2830	0.5126	3.1655

Mənbə: Cədvəl tədqiqat zamanı əldə edilən nəticələr əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (Miranlı A.).

Cədvəl 2-də Azərbaycan bank sektorunun maliyyə performansına təsir edən göstəricilər – CEE, HCE, SCE və VAIC-in illik orta dəyərləri təqdim edilmişdir. Araşdırmaya daxil edilən 10 bank üzrə hər bir indikator illik əsasda hesablanmış və illik orta qiymətlərin müəyyən edilməsində bu dəyişənlərin 10 bank üzrə ədədi ortası nəzərə alınmışdır. Nəticələr göstərir ki, VAIC-in tərkibində ən yüksək paya sahib olan komponent insan kapitalıdır. Bu, Azərbaycan banklarının işçi resurslarını bank fəaliyyətinin əsas elementi kimi gördüyünü göstərir. Tədqiqat

dövrü ərzində VAIC-in ən yüksək illik orta dəyəri 2009-cu ilə, ən aşağı illik orta dəyəri isə 2020-ci ilə təsadüf edir. Ümumi tədqiqat dövrü üzrə VAIC-in orta dəyəri 3.1655 olmuşdur, bununla yanaşı 2013, 2017, 2018 və 2020-2023-cü illər ərzində əldə edilən nəticələr bu ortadan aşağıdır. Son 10 il ərzində əksər illərdə əldə edilən göstəricilərin orta dəyərdən aşağı olması bir neçə amillə izah oluna bilər:

1. 2015-ci il devalvasiyasının təsirləri: Bu dövr ərzində baş verən devalvasiya dalğalarının təsiri ilə xarici valyutada olan borcların dəyəri artdı, bu da bankların balanslarında və mənfəət göstəricilərində mənfə təsir yaratdı. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının statistik bülletenlərinə əsasən, xüsusilə 2017-2018-ci illərdə banklarda problemlili kreditlərin əhəmiyyətli dərəcədə artdığı və bunun bank sektorunun maliyyə sağlamlığına zərər verdiyi müşahidə olundu. Bu dövrdə ən azı 10 bankın fəaliyyəti dayandırıldı, bu isə işçi resurslarının azaldılmasına və insan kapitalının itkisinə səbəb oldu. 2020-2023-cü illərdə HCE göstəricilərinin də orta dəyərdən aşağı olması qeyd olunan amillərin məntiqi nəticəsidir.

2. İnnovasiya və texnologiyanın aşağı səviyyədə istifadəsi: Azərbaycan bank sektorunda rəqəmsallaşma və innovasiya sahəsindəki ləng inkişaf VAIC göstəricilərinə mənfə təsir göstərmişdir. Xüsusilə 2020-2023-cü illərdə COVID-19 pandemiyası və post-pandemiya dövründə rəqəmsal transformasiya daha da önəmli olmuşdur, lakin Azərbaycan bankları bu sahədə global tendensiyalardan geri qalmışdır.

İntellektual kapital və bankların maliyyə performansları arasındakı əlaqənin ölçülməsi

Maliyyə institutlarının intellektual kapitalın səmərəliliyi ilə maliyyə göstəriciləri arasındakı əlaqəni araşdıran tədqiqatlarda aktivlərin səmərəliliyi (ROA) əsas maliyyə göstəricisi kimi qəbul edilir [6]. Ədəbiyyatda yer alan çoxsaylı tədqiqatların nəticələri, intellektual kapitalın əlavə dəyəri (VAIC) ilə ROA arasında müsbət əlaqənin olduğunu göstərir. Lakin hansı VAIC komponentinin aktivlərin gəlirliliyinə daha çox təsir etdiyi hələ də mübahisə mövzudur. Bəzi araşdırmalar [7] bildirir ki, maliyyə göstəricilərini müsbət istiqamətdə təsir edən ən vacib komponent insan kapitalıdır; digər tədqiqatlar isə (Al-Musalli və Ku İsmail, 2014; Joshi və digərləri, 2013; Kayacan və Özkan, 2015; Puntillo, 2009; Ting və Lean, 2009) struktur kapitalın (SCE) göstəricilərə müsbət təsir etdiyini irəli sürür [3].

Cədvəl 3. İntellektual kapital, onun komponentləri və digər dəyişənlər arasındakı korrelyasiya

Dəyişənlər	ROA	VAIC	HCE	SCE	CEE	LNTA	LEV	DEP	LNAS
ROA	1								
VAIC	0.6182	1							
HCE	0.1774	0.6292	1						
SCE	0.3971	0.7476	0.2619	1					
CEE	0.1100	-0.3350	-0.7639	0.1202	1				
LNTA	-0.4070	-0.7064	-0.8609	-0.2477	0.7503	1			
LEV	-0.2806	-0.6565	-0.2462	-0.5215	0.2656	0.2626	1		
DEP	-0.1578	-0.6233	-0.4371	-0.5122	0.3715	0.3821	0.8991	1	
LNAS	-0.3229	-0.7395	-0.8847	-0.2772	0.8247	0.9738	0.3651	0.4495	1

Mənbə: Cədvəl korrelyasiya analizinin nəticələri əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (Miranlı A.)

Tədqiqat işi üzrə Azərbaycan banklarında intellektual kapitalın maliyyə performansına təsirinin qiymətləndirilməsi üçün Pearson korrelyasiyası və reqressiya modellərindən istifadə olunmuşdur. Korrelyasiya analizi vasitəsilə Azərbaycan bank sektoru üzrə VAIC və aktivlərin mənfəətliliyi arasındakı xətti əlaqənin həm gücünü, həm də istiqamətini təhlil etmək mümkündür. Reqressiya analizi isə dəyişənlər arasındakı əlaqənin daha dərinlən öyrənilməsi üçün istifadə edilmişdir ki, bu da intellektual kapitalın maliyyə performansına təsirinin daha dəqiq şəkildə ölçülməsini təmin edir. Reqressiya modelləri bir və ya bir neçə müstəqil dəyişənin asılı dəyişən üzərindəki təsirini təhlil etməyə imkan verir. Burada intellektual kapitalın müxtəlif aspektlərinin (məsələn, insan kapitalı, struktur kapitalı) maliyyə performansına olan fərdi təsirlərini araşdırmaq mümkün olmuşdur. Analiz zamanı reqressiya modellərinə nəzarət dəyişənləri olaraq ümumi bankın ölçüsü (LNTA), leverec əmsalı (LEV), depozit həcmnin cəmi aktivlərə nisbəti (DEP), orta aylıq əməkhaqqı (LNAS) göstəriciləri əlavə edilmişdir. Korrelyasiya analizinin nəticələrini aşağıdakı kimi şərh etmək olar:

a) VAIC – Aktivlərin gəlirliliyi və intellektual kapital göstəricisi arasında statistik olaraq müsbət əhəmiyyətli əlaqə (62%) mövcuddur. Bu, intellektual kapitalın, yəni işçi qüvvəsinin bacarıqları, bankın struktur təşkilatı və digər qeyri-maddi resursların maliyyə nəticələrinə müsbət təsir etdiyini göstərir.

b) HCE – Azərbaycan bank sektorunun gəlirliliyi ilə insan kapitalı arasında zəif müsbət əlaqə (18%) müşahidə edilir. İnsan kapitalının səmərəliliyinin nisbətən aşağı olması bankların əməkdaşlarının bilik və bacarıqlarından tam istifadə edə bilməməsi və

ya qeyri-effektiv idarəetmə modellərinin mövcudluğu ilə əlaqəli ola bilər.

c) SCE – Aktivlərin gəlirliliyi ilə struktur kapitalın effektivliyi arasında orta səviyyəli müsbət əlaqə (40%) qeyd edilir. Bu, struktur kapitalını düzgün idarə edən bankların daha yüksək gəlir əldə etmə ehtimalının olduğunu göstərir.

d) CEE – Bankların gəlirliliyi və cəlb edilən kapitalın səmərəliliyi arasında çox zəif müsbət əlaqə mövcuddur – 11%. Bu, bankların gəlir gətirən investisiyaları hələ də məhdud şəkildə istifadə etmələrini göstərir. Azərbaycan banklarında kapital daha aşağı gəlirli və daha sabit sahələrə sərf olunur (məsələn, dövlət istiqrazları və s.), bu da kapitalın istifadəsinin müsbət olmasına baxmayaraq, gəlirliliyin azalmış olmasına səbəb olur.

e) LNTA – Aktivlərin həcmi ilə gəlirlilik arasında orta güclü mənfi əlaqə (-41%) mövcuddur. Bu, Azərbaycan banklarında aktivlərin artması ilə gəlirgətirmə səviyyələri arasında mənfi bir əlaqənin olduğunu göstərir. Aktivlərin böyüməsi bankların əməliyyat xərclərini və risklərini artırır, bu da ümumilikdə gəlirliliyə mənfi təsir göstərə bilər.

f) LEV – Azərbaycan banklarında borclanma səviyyəsi ilə gəlirlilik arasında zəif mənfi əlaqə (-28%) müşahidə olunur. Borclanma dərəcəsinin artması bankların maliyyə risklərini artırır və bu, ölkənin iqtisadi və maliyyə bazarlarında mövcud olan çətinliklər səbəbindən gəlirliliyi azaldır.

g) DEP – Banklardakı müştəri hesabları ilə gəlirlilik arasında zəif mənfi əlaqə (-16%) müşahidə edilir. Azərbaycanda bankların depozit kütləsinin aktivlərə nisbəti yüksəkdir, bu isə onların depozit cəlb etməsi və idarə etməsi üçün əlavə resurslar tələb edir. Bu əlavə resurslar isə banklara yüksək faiz və xərclər gətirir, nəticədə ümumi gəlirlilik azalır.

h) LNAS – Bankların gəlirliliyi ilə tədqiqat dövründə orta aylıq əməkhaqqı arasında orta səviyyəli zəif mənfi əlaqə (-32%) müşahidə edilir. Bankların əməkhaqqı xərclərinin artması ümumi xərcləri artırır və bu, gəlirliliyə mənfi təsir göstərir, belə ki, əməliyyat xərcləri səmərəli idarə edilmədikdə mənfəət azalır.

Cədvəl 4. Regressiya modelləri

Model	Regressiya bərabərliyi
1	$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 VAIC_{it} + \varepsilon_{it}$
2	$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CEE_{it} + \beta_2 HCE_{it} + \beta_3 SCE_{it} + \varepsilon_{it}$
3	$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 VAIC_{it} + \beta_2 LNTA_{it} + \beta_3 LEV_{it} + \beta_4 DEP_{it} + \beta_5 LNAS_{it} + \varepsilon_{it}$
4	$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 CEE_{it} + \beta_2 HCE_{it} + \beta_3 SCE_{it} + \beta_4 LNTA_{it} + \beta_5 LEV_{it} + \beta_4 DEP_{it} + \beta_7 LNAS_{it} + \varepsilon_{it}$

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (Miranlı A.)

Cədvəl 4-də təqdim olunan modellər aşağıdakı hipotezləri test etmək məqsədilə hazırlanmışdır:

H1. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların VAIC əmsalı ilə onların aktivlərinin gəlirliliyi arasında statistik baxımdan əhəmiyyətli müsbət əlaqə mövcuddur.

H2. Azərbaycanda bankların cəlb etdikləri kapitalın səmərəliliyi ilə onların aktivlərinin gəlirliliyi arasında statistik baxımdan əhəmiyyətli müsbət əlaqə mövcuddur.

H3. Azərbaycanda bankların insan kapitalının səmərəliliyi ilə onların aktivlərinin gəlirliliyi arasında statistik baxımdan əhəmiyyətli müsbət əlaqə mövcuddur.

H4. Azərbaycanda bankların struktur kapitalının səmərəliliyi ilə onların aktivlərinin gəlirliliyi arasında statistik baxımdan əhəmiyyətli müsbət əlaqə mövcuddur.

Cədvəl 5. Regressiya nəticələri

Sərbəst dəyişənlər	Model 1.	Model 2.	Model 3.	Model 4.
<i>C (sabir)</i>	-0.0254	-0.0227	0.0120	0.1242
<i>VAIC</i>			0.0145	
<i>CEE</i>		0.1095		0.2083
<i>HCE</i>		0.0049		0.0036
<i>SCE</i>		0.0161		-0.0061
<i>LNTA</i>			-0.0316	-0.0270
<i>LEV</i>			-0.0345	-0.0500
<i>DEP</i>			0.0468	0.0534
<i>LNAS</i>			0.0606	0.0342
<i>Adjusted R²</i>	0.3259	-0.0474	0.5933	0.4139
<i>p-value</i>	0.0243	0.0153	0.0371	0.0297

Mənbə: Cədvəl regressiya analizinin nəticələri əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (Miranlı A.).

Cədvəl 7.-də Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların maliyyə performansını və intellektual kapital

göstəriciləri arasındakı əlaqəni ölçən 4 model üzrə reqressiya analizinin nəticələri təqdim edilmişdir. . Cədvəldə hər bir model üzrə dəyişənlərin β əmsalı, düzəliş edilmiş R2 (adjusted R2) və p-dəyərləri (p-value) qeyd edilib P-dəyərlərinə baxaraq söyləmək olar ki, modellərin hər biri statistik cəhətdən əhəmiyyətlidir ($P \leq 0.05$). Modellərin izah gücü baxımından düzəliş edilmiş R2 göstəricilərinə baxdıqda 2-ci modelin olduqca zəif, 0-a yaxın izah etmə qabiliyyətinə sahib olduğunu görmək mümkündür. Yəni CEE, HCE və SCE ilə ROA arasında statistik baxımdan əhəmiyyətsiz tərs-mütənəşib əlaqə var. Model 1 isə intellektual kapital komponentlərinin birgə şəkilində - VAIC əmsalı vasitəsilə bankların mənfəətliliyini daha yaxşı izah etdiyini göstərir – 33%. Buradan belə nəticə çıxarmaq olur ki, VAIC və bankların gəlirliliyi arasında orta statistik əhəmiyyətli müsbət əlaqə mövcuddur. 3-cü və 4-cü modellər üzrə daha yüksək düzəliş edilmiş R2 nəticələri əldə edilmişdir. Bu 2 model arasında da müqayisə apardıqda məlum olur ki, intellektual kapitalın komponentlərinin birgə formada bank aktivlərinin gəlirliliyini izah etmə gücü daha yüksəkdir – 59%. Beləliklə, VAIC və digər nəzarət dəyişənləri ilə ROA arasında statistik əhəmiyyətli müsbət əlaqənin olduğunu söyləmək olar. CEE, HCE, SCE və digər sərbəst dəyişənlərlə aktivlərin gəlirliliyi arasında orta səviyyəli statistik əhəmiyyətli müsbət korrelyasiya mövcuddur – 41%.

Nəticə

Tədqiqatda göstərilən zəif müsbət əlaqə nəzərə alınaraq, Azərbaycan bankları insan kapitalına daha çox sərmayə qoymalıdılar. Bu məqsədlə, banklarda əməkdaşların bilik və bacarıqlarını artırmaq üçün müntəzəm təlim proqramları təşkil edilməli, işçi qüvvəsinin inkişafı ön planda saxlanılmalıdır. İnsan kapitalının səmərəliliyini artırmaq üçün idarəetmə strukturlarında da dəyişikliklər edilə bilər.

Struktur kapitalının (xüsusilə texnoloji infrastruktur və təşkilati sistemlər) daha effektiv idarə edilməsi bankların gəlirlərini artırmağa kömək edə bilər. Təşkilat daxilində prosesləri avtomatlaşdırmaq və effektivliyini artırmaq üçün yeni texnoloji həllərdən, məsələn, süni intellektdən və data analitiklərindən istifadə edilməsi mümkündür.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, intellektual kapitalın birgə istifadəsi bankların maliyyə göstəricilərinə daha çox təsir edir. Buna görə də, banklar VAIC göstəricisi üzrə daha geniş strateji planlar hazırlama-

lı və intellektual kapitalın bütün komponentlərinin qarşılıqlı təsirini nəzərə alaraq fəaliyyətlərini daha səmərəli şəkildə qurmalıdırlar.

Cəlb edilən kapitalın səmərəliliyinin aşağı olması bankların daha sabit və az gəlirli sahələrə sərmayə qoymalarından qaynaqlanır. Banklar yüksək gəlirli sahələrə, xüsusilə yenilikçi və yüksək riskli investisiyalara daha çox fokuslanmalı, kapitalın effektiv istifadəsini artırmalıdırlar.

Banklar intellektual kapitalın performansını müntəzəm olaraq qiymətləndirməli və idarəetmə qərarlarını bu qiymətləndirmələrə əsaslanaraq qəbul etməlidirlər. İntellektual kapitalın səmərəliliyini müntəzəm olaraq qiymətləndirmək bankların idarəetmə qərarlarını düzgün qəbul etmələri üçün vacibdir. Banklar bu məqsədlə müasir qiymətləndirmə metodologiyalarından istifadə etməlidirlər. Məsələn, hər il bankın işçiləri və texnoloji infrastrukturunun performansını ilə bağlı ətraflı hesabatlar hazırlanmalı, bu məlumatlar əsasında gələcək strategiyalar müəyyən edilməlidir. Həmçinin, bu qiymətləndirmələr bankın ümumi strateji məqsədləri ilə uyğun olmalı və təşkilatın bütün sahələrində koordinasiya edilməlidir.

İntellektual kapitalın birgə istifadəsi və müntəzəm qiymətləndirilməsi bankların maliyyə performansını yüksəldərək uzunmüddətli inkişafı təmin edir. Bu yanaşmaların tətbiqi ilə banklar daha səmərəli fəaliyyət göstərərək müasir iqtisadi tələblərə uyğunlaşa bilərlər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Buallay A., Hamdan A.M., Reyad S., Badawi Sherine, Madbouly A. "The efficiency of GCC banks: the role of intellectual capital", *European Business Review*, 2020, Vol. 32.2020, 3 (11.05.), p. 383-404.
2. G.Mavridis D., "The intellectual capital performance of the Japanese banking sector", *Journal of intellectual capital*, 2004, vol.5(1), p.92-115.
3. Ozkan N., Cakan S., Kayacan M., "Intellectual capital and financial performance: A study of the Turkish Banking Sector", *Borsa Istanbul Review*, 2017, vol 3, p.190-198.
4. Janosevic S., Dzenopoljac V., Bontis N. "Intellectual Capital and Financial Performance in Serbia", *Knowledge and process management*, 2013, vol. 20(1)
5. Kozera-Kowalska M., "Intellectual Capital: ISVA, the Alternative Way of Calculating Creating Value in Agricultural Entities—Case of Poland",

Sustainability, 2020, vol. 12(7).

6. Ali Sh., Murtaza Gh., Hedvichakova M., Jiang J., Naeem M., "Intellectual capital and financial performance: A comparative study", *Organizational Psychology*, 2022, vol. 13.

7. Ognjanovic Jasmina and S.Vasic Aleksandra, "Research on the relationship between intellectual capital and indicators of work results of employees in the banking sector of the republic of Serbia", *Sko-la Biznisa*, 2019, vol.497.11.

İnternet resursları:

1. <https://uploads.cbar.az/assets/1db1173040cd0364af5d7f0d2.pdf>
2. <https://www.cbar.az/page-6/annual-reports>
3. https://adif.gov.az/az/cancellation_info/
4. https://azstat.gov.az/statHtml/statHtml.do?orgId=994&tblId=DT_AB_016
5. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_banklar%C4%B1n%C4%B1n_siyah%C4%B1s%C4%B1
6. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan%C4%B1n_bank_sistemi
7. <https://abb-bank.az/az/hesabatlar>
8. <https://www.pashabank.az/static,95/lang,az/>
9. <https://www.kapitalbank.az/reports>
10. <https://www.xalqbank.az/az/ferdi/bank/hesabatlar>
11. <https://www.bankrespublika.az/az/reportsnew>
12. <https://unibank.az/az/documents/index/79>
13. <https://www.yelo.az/az/about-bank/reports/year/>
14. <https://www.accessbank.az/az/our-bank/in-figures/>
15. <https://www.rabitabank.com/diger/hesabatlar/audit-hesabatlari/2022-ci-ilin-hesabatlari>
16. <https://atb.az/reports/>
17. <https://aba.az/banklar/toplu/>

Miranlı Ayan Rövşən

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, magistrant

E-mail: ayanmiranli0@gmail.com

BANK SEKTORUNDA İNTELLEKTUAL KAPİTALIN MALİYYƏ GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ TƏSİRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ: AZƏRBAYCAN NÜMUNƏSİ XÜLASƏ

Azərbaycan bank sektorunda intellektual kapi-

talın hər bir komponenti – insan kapitalı, struktural kapital və müştəri kapitalı – maliyyə göstəricilərini yaxşılaşdırmağa müsbət təsir göstərir. Bu, bankların davamlı uğuru və uzunmüddətli maliyyə dayanıqlılığı üçün vacibdir. Xüsusilə, insan və struktural kapitalın inkişafı bankların gəlirliliyini və ümumi səmərəliliyini artırır. Bu komponentlərə sərmayə qoyulması bankların rəqabət qabiliyyətini gücləndirir və iqtisadi mühitdə daha möhkəm yer tutmalarına şərait yaradır. Müştəri kapitalı da bankların maliyyə göstəricilərinə təsir edən mühüm bir amildir. Müştəri məmnuniyyətini və əlaqələrini artırmaq bankların bazar payını gücləndirir və gəlirlərini artırır. Banklar bu sahədə daha effektiv strategiyalar və metodologiyalar tətbiq edərək rəqabət üstünlüyü əldə edə bilər. İntellektual kapitalın düzgün qiymətləndirilməsi və effektiv idarə olunması Azərbaycan bank sektorunun inkişafına və maliyyə göstəricilərinin gücləndirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Bu baxımdan, bankların strateji qərarlarında intellektual kapitalın roluna xüsusi diqqət yetirilməsi zəruridir.

Açar sözlər: bankçılıq, intellektual kapital, aktivlərin gəlirliliyi, əlavə dəyər, səmərəlilik.

Miranli Ayan Rovshan

Azerbaijan State University of Economics,

master's student

E-mail: ayanmiranli0@gmail.com

EVALUATING THE IMPACT OF INTELLECTUAL CAPITAL ON FINANCIAL INDICATORS IN THE BANKING SECTOR: THE CASE OF AZERBAIJAN SUMMARY

In the Azerbaijani banking sector, each component of intellectual capital – human capital, structural capital, and customer capital – has a positive impact on improving financial indicators. This is crucial for the sustainable success and long-term financial stability of banks. In particular, the development of human and structural capital increases the profitability and overall efficiency of banks. Investing in these components strengthens the competitiveness of banks and enables them to secure a more solid position in the economic environment. Customer capital is also an important factor influencing the financial indicators of banks. Enhancing customer satisfaction and relationships strengthens

banks' market share and increases revenues. Banks can gain a competitive advantage by implementing more effective strategies and methodologies in this area. Proper evaluation and effective management of intellectual capital can make a significant contribution to the development of the Azerbaijani banking sector and the improvement of financial indicators. In this regard, it is essential to pay special attention to the role of intellectual capital in the strategic decisions of banks.

Keywords: *banking, intellectual capital, asset profitability, value-added, efficiency.*

Миранлы Аян Ровшан.

*Азербайджанский Государственный
Экономический Университет, магистрант
Эл. почта: ayannmiranli0@gmail.com*

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА НА ФИНАНСОВЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ В БАНКОВОМ СЕКТОРЕ: ПРИМЕР АЗЕРБАЙДЖАНА РЕЗЮМЕ

В банковом секторе Азербайджана каждый компонент интеллектуального капитала — человеческий капитал, структурный капитал и клиентский капитал — оказывает положительное влияние на улучшение финансовых показателей. Это важно для устойчивого успеха и долгосрочной финансовой стабильности банков. Особенно развитие человеческого и структурного капитала увеличивает рентабельность и общую эффективность банков. Инвестиции в эти компоненты усиливают конкурентоспособность банков и создают условия для их более прочного положения в экономической среде. Клиентский капитал также является важным фактором, влияющим на финансовые показатели банков. Повышение удовлетворенности клиентов и улучшение отношений с ними укрепляют рыночную долю банков и увеличивают их доходы. Банки могут получить конкурентное преимущество, внедряя более эффективные стратегии и методологии в этой области. Правильная оценка и эффективное управление интеллектуальным капиталом может значительно способствовать развитию банковского сектора Азербайджана и улучшению финансовых показате-

телей. В этом контексте необходимо уделять особое внимание роли интеллектуального капитала в стратегических решениях банков.

Ключевые слова: *банковское дело, интеллектуальный капитал, рентабельность активов, добавленная стоимость, эффективность.*